

Azkue semearen jokabidea

Azkue semeak garbi autortu dau berak aitaren bertsoakaz egin dauana: idazkera (aitaren idazkera bitxitxo) eta itz bat edo beste aldatu. Ori egin dau seme-eskubidea artuta, aitik ordurarte bizi izan balitz, alan egindo ebalakoan. Aitaren ortografiako bitxikeria (barrijha eta olakoak erabiltea) kendu egin deutso, Manterolak be azkenengo urteetan kendu eutsan lez. Lenengo emonaldietan Manterolak olako itz guztiak gorde egin eutsozan, Dies Irae itzultzekoetan esaterako: azkenengo tomoetako bertsoetan ez.

Azkuek itz bat edo beste aldatu egin eutsazala diño. Eta liburuaren barruan bi edo iru bider bertsoaren azpian jarri dau zein itz izan dan aldatua; Bein finaren ordezkari (bertsoneurria aldatu barik), beste bein guardasol, euritako bihurturik, irugarrenez, urratsa, pausua esateko. Beste bein Antziñarrk ona olerkian balitzete irakurri dauan lekuan, Manterolak balitz ere jarri ebanean, balitzate obe legokela baiña, balitzete itxi dau. Antxe bertan Uriartek baldin balitz emon dau. Zuzen ala oker? Bear bada olan ekarren Uriartek aurrean izan eban kopiak; bestela or Uriarteren ikutuen bat izan dala esan bearko geunke. Bartolome Erzilla zanaren euskerazko kantutegian be balitz ete irakurten dala dirudi. Azkuek irakurri eban lez. Uriarteren baldin ba/itz berez jator badago be, beste iru irakurkeratetik urriñekoena dala argi dago, eta bego or Azkue aitik zabaldu zituen kopia ezbardin ezaugarri. Or ikusiko dabe gure ikerle eta aztertzaile zorrotzok emen "somero cotejo" egiteak ez dauala balio eta ez garozela iñora.

Iru lau itz orrez gaiñera, besterik aldatu ete eutsan semeak aitaren bertsoai? Nik neure Karmel-eko idazlanean beste itz batzuetariño eroan neban semearen aldaketa-lana, ezer ziurtzat emon barik. Orduan emon nituen berba batzuk kendu egingo nituke gaur. Katamotz, esaterako, tigre esateko, Uriarteren kopian be agertzen da noz edo bein. Azula eta jira dira Eusebio Mariaren bertso kopia batzuetan sarri aurkitzen diranak, bai-ña semearen Parnasorako Bidea-n beti urdiña eta bira irakurtzen ditugu. Ortik aitaren bertsoai semeak goitiberako aldaketak egin eutsazala esate-ra aide andia dago, eta besterik diñoenak ezelango arrazorik ez argibiderik eztabe emongo, euren "somero cotejo" orrena ezala. Semeak Uriartek baiño begirune eta lotsa geitxoago deutso aitaren testoari asko-tan.

Badakigu zergatik dabilzan gure aztertzaile eta kritikariok nora ezean nondik nora dabilzan ezakiela. Euren buruetan sartuta dauke Eusebio Mariak bere bertsoen kopia bakarra idatzi ebal. Euren eretxian Aita Uriartek zeatz artu eta zuzen jaso zituen bere Poesía Bascongada-n; semeak osteran an or emen goitibera aldatu eta olantxe argitara emon. Eztabe kontuan euki ez Manterolak bere Cancionero Vasco-n argitaraturiko bertso ezbardin susmorik, ezta Zarauzko manuskritokoenik. Parnasorako Bidea liburutik Uriarteren Poesía Bascongada-ra alderik bada,

bertsoak bietan bardin ezpadatoz, eurak badakie nor dan errudun. Azkuek bertsoai askotan izenburuak eurak be aldatu egin ei deutsez. Uriartek Ez dago falta bagarik badakar eta Azkue semeak Iñor eztago gogo-beterik bere zoriagaz, or semearen esku zuzentzailiea ibilli da aitaren euskerea garbiago aurkeztutearren. Manterolaren liburua ikusi balebe, an irakurriko eben titulu bardiña, semeak Parnasorako bidean baiño ogei urte lenago idatzita.

Zelan esan bear ko eta deutsegu kritikalari itsuoi oker dabiltzala eta euren okerretik urtetako gaur aukera erreza daukela Manterolaren lana neure itzaurretxoaz iru tomotan argitara emona dogun ezkerok? Zelan esan bear ete deutsegu euren buruan sortutako ipuiña dala Azkue semeari ezarri nai deutsoen aitaren bertsoak euskera garbiagoaren atera bear itsua? Itsu dabiltzanak nortzuk diran argi dago emen. Gauzea bear dan lez aztertu barik, edozer esateko eskubidea artzen dabenak. Maixuantzak artuta, edozer zeatz aztertze ko eta edozertaz azken-itza esateko, "somero cotejo" egitea naikoa dabela uste dabenak. Eta gero, edozeiñek erabilli oi dabezan gaiak ez diranez, nok siñistu errez aurkituko dabela badakie, eta zoritxarrez alan jasoten da.

Orain Poesía Bascongada argitaratzeak argiago baiño ez deusku ipinten amar urte dala esan genduana: Eusebio Mariaren manuskritoetan ain-bat bertso gelditzen zirala garbiagoak Parnasorako Bidea-n semeak ezaguerazo eskuzanak baiño. Zergaitik, bada, semeak bertso garbiago areik itxita zatarragoak atera zituen? Berak ez zituelako, eta, esaterako, Zarauzko manuskritokoak ezagutu ez zituelako, aita Zalduak azken urteetan kopia aterata bialdu eutsan arte.

Manuskrito orretatik emon genduan Karmel-en Euzkadia poema amaitu bakoa. Eztakigu orain zergaitik datorren Kortazar Uriarte aitaren kopiaz Euzkadia ori Euzkaradia egin gurez. Ez ete dogu or Uriarteren oker irakurteren bat? Euzka da Eusebio Mariaren bertsoetan euskal-musaren izena, eta ortik -atera eban gure olerkariak Euzkadia, lenengo erroa Euzka dauala, eta ez Euzkara.

An atera genduzan, Zarauzko manuskritotik jasota, amasei bat bertsoaldi semeak argitaraturikoak baiño askosaz garbiagoak, eta puntu ezbardiñekaz be bai. Orain Poesía Bascongada-koak ikusita, "Cotejo somero" egitea naikoa da (oraingoan bai), gauza bera ikusi ta esateko: iturri ezbardiñekoak dirala eta ez dala ikusten zein dan zatarrago ez zein garbiago askotan.

Nai dauanak ikusi dagian, ona "uledun bati" izenburua daroan ziri-bertso laburra.

Azkue: Zeurea dala ulea Dinozu Marianton;	Uriarte: Zeuria dala ulia Diñozu Marianton;
---	---

Bai, ze ezteutsula Pons´ek Doan emon Bilbon	Erosi zendulako Diruagaz Bilbon
--	------------------------------------

Azkuek dakarrenak eta Manterolak argitaratuak iturri bera izan dabela dirudi, fonetikaz aparte. Uriartek Zarauzkoa izan dau, antza, -aurrean, bai-ña Zarauzkoaren zendulako luzetu eta zendualako egin dau, bertsoa be luzetuz. Baiña zein da garbiena? Iñok eztau esango Azkuena dala. Len ikusi dogu beste ziribertso bat, iru guzurrena, Uriartek ezarri deutsan bes-te luzapen bataz.

Bertso luzeagoetan aldaketa edo ezberdintasun andiagoak agiri dira. Ona Zalduna ta Damia (damea Azkuek) olerkariaren asierea:

Azkuek: Bata bestean besoa artuta Kapa-barruan biak ostuta ebiltzan Bragas ta Maria ianda aparía	Uriartek: Bata Bestiaren besoa artuta Gaubian kapa baten ostuta Ebiltzan Bragas eta Mariya Jai ze gloriya!
--	--

Iturri ez-bardiñeko bertsoak oneik be. Testo bi, iturri bi. Uriartek oi dauan ikutua egin deutso; bestian barik, bestiaren kopiatu dau, bertsoa luzetuta.

Askotan batak ez daroa bestearen antz andirik. Ona Buenos Aires aldeko euskaldunarena:

Azkuek: Buenos Aires aldeti artu dot karta bat eta orain esateko zer dinoan berak euskaldun mutil gazte buru zoratuai eldu iat naiaria eta eztot itxi nai	Uriartek: Buenos Aires aldetik artu dot karta bat eta bertsuan iminteko asmua gaur daukat: andik dagan batek emengo euskaldunai neure bitartez bota deutsena gurtijai	Zarauzkoak: Buenos Aires aldeti artu dot karta bat bertsotan iminteko gurarijha daukat andi dagoan batek emeko euskaldunai neure partez bota deutsena gustijhai
---	---	---

Emen bertso baten iru aldaketa daukaguz. Zein ibilli da emen bata besteari zuzenketak egin? Iruretan Azkue aitaren eskua bera. Uriartek andik eta aldetik orrekin bere ikututxoak egin deutsez Eusebio Maria beraren manuskritoko itz orrei.

Ikusi daigun orain Uriartenean Gerria, gosia eta izurrija izenburua daroana eta Azkuenean: Gudua, gosea ta izurria. Ona asierako estrofa biak:

Azkuek:	Uriartek:
---------	-----------

<p>Trumoiak ots egin dau eta oñaztarria dator gure ganera ikaragarria! Gudua! eta zer da munduan gudua? Geuk merezi dogun Jaunen gorrotua, Luzbelek biurtuta kerubin okerra geure Jaungoikoari egin eutsan gerra, ta Miguelek goituta bere andikeria betiko da infernuan deungen nagosia</p>	<p>Trumoi eta oñastarria beragaz munduak darabiitz kenduteko bere pekatuak: oneek dira guerria, gose ta izurrija, lenengo, bijak plagak, bestia andija. Luzifer anditsuak aingueru aserria zeruan eregi eban lenengo guerria ta Miguelek goiturik dauka sentenzija izateko infernuan deungen nagosija.</p>
--	--

Orra poema bat beraren bi aldaketa, bertso egitaldi banatan egiñak. Onango aldaketak, idazle berberak egiñak, argiago egiten jakuz Poesía Bascongada liburukoak ikusita. Liburu onetako Stabat Mater eta Euskalerria aldizkarian ateratakoa ikuste baiño eztago. Parnasorako Bidean ezator Azkue aitaren euskal itzulpen ori; bai aldizkari orretan, Manterolak argitara barik itxi zituen orrietatik artuta. Nekez aurkituko dogu bietan estrofa bardinik, baiña biak dira Eusebio Mariaren lumatik urtenak. Zelan esan bear ete jake gure kritikalari ain ariñoi guztiz oker dabiltzala, itsu itsuan diarduela?

Ia aspertu da gure irakurlea lan au onaiño irakurteko gauza izan bada. Eta berau irakurteak bear bada agoan itxi deutsan mingoztasuna gozatzeko, atsegingarriago egingo jakon barri bat geitu gura deusat: laster, zorionean, Azkue aitaren lan guztien edizio osoa Labairuko gazte batek gertauta daukala. Edizio osoa eta al danik kritikoena, iturri guztietako urak artuta, Parnasorako Bidea-tik, Poesía Bascongada-tik, Manterolaren Cancionero-tik, eta bear bada beste iturri batzuetatik: Irurak bat egunkaritik, Bartolome Erzillaren euskal-kantuetatik. Bartolome Erzilla onek be badakar bat olerki beraren irugarren aldaketa bat daukana: Emen nago ni tris-tia.

Ordu dogu somero cotejo egilleen eskuetatik auzi au aterateko. Ordu dogu uskeri utsezko kritika eta salaketak egiten ekitea isteko, emen olerkiari titulua aldatu ete deutsoen edo ezdeutsoen, edo or bertso guztiak minuskulaz asten diran ala ez, edo bertsoak zenbatu barik dagozan ala ez, eta eztaikit zelango uskeri geiago. Batez be, edozein gizoni lez, euskerak izan dituen maisu andiai lotsa ohea izaten ikasi daigun.

Hiztegi Orokorra argitaratzen asi barriari ez deutso mesede andirik egin aren bibliografian Parnasorako Bidea-ri eta aren argitaratzaillari

dagokana idatzi dauenak, "cotejo somero" egillea gidari artuta. Egia eztanari indar barria emon deutso, eta euskal-iztegitza bide zuzenean ipiñi ebanari, R. Maria Azkue zanari bear ez eban iraiña egin deutso. Noz arte iraun bear ete dau bear-eztankeri onek?

Lino Akesolo

Oarra: Aita Lino Akesoloik aurreko lan au idatzi ebanean esaten dauan "laster, zorionean, Azkue" aitaren lan guztien edizio osoa Labairuko gazte batek gertuta daukala", zorionez egi biurtu zan eta kalean dago liburua. Deitura: Eusebio Maria Azcue-koa, "Euskarazko Vertsoak". Bilketa eta edizioa, Asier Astigarraga eta K. Josu Bijuesca. Bilbao. Jarein. MCMXC. Labayru Ikastegia eta Bilbao Bizkaia Kutzak zorionak merezi dabez, euren babespean kalératu dalako.

(Euskerazaintza)

Irakurlea: Puri Zugasti - Ibarangelu